

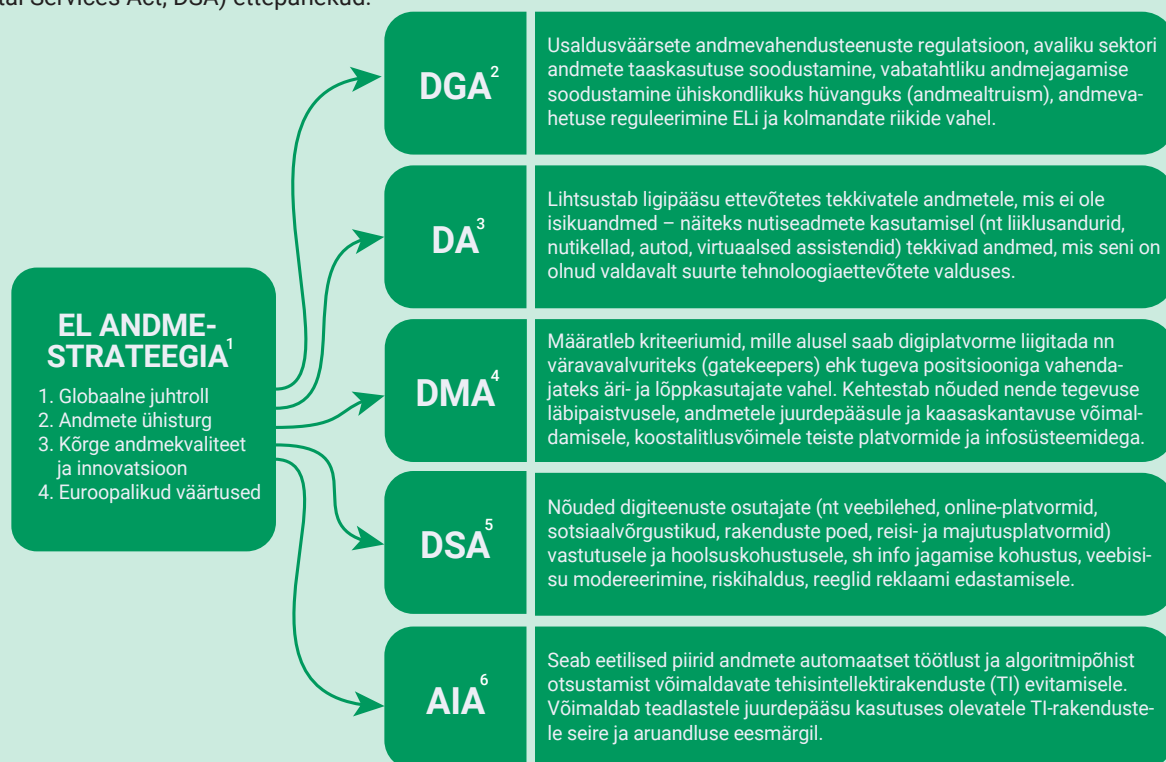
Mida toob Eesti jaoks kaasa Euroopa Liidu „suur viisik“ ehk uued andmevaldkonna õigusaktid?

Arengud Euroopa Liidu (EL) õiguses on suunatud andmete kontrollitud kasutuselevõtu soodustamisele. Euroopa andmestrategiaga seotud õigust loovad algatused ehk „suur viisik“ peaks kaasa tooma andmevahetuse lihtsustamise eri osapoolte vahel, suurendama andmekasutust ja selle läbipaistvust ning soodustama VKE-de konkurentsipositsiooni andmemajanduses. Seni on aga lahtine, kas õnnestub luua euroopalikel väärtustel põhinev andmeühiskond, piiramata liigselt ettevõtlust. Probleemne on õigusaktide ja mõistete kohatine ebamäärasus. Samas tekib ELi plaanide eduka ellurakendamise korral palju uusi innovatsioonivõimalusi Eesti ettevõtetele ning ühiskonnale tulu andmete enamast väärindamisest.

Arenguseire Keskuse uurimissuunas andmevabaduse tulevik käsitletakse keskseid arengusuundumusi ja valikuid Eesti andmemajanduse ja andmepõhise riigivalitsemise edasisel arendamisel aastani 2035.

Uurimissuuna materjalid www.arenguseire.ee

Euroopa ja Eesti andmemajandust suunab tulevikus suurel määral **Euroopa Liidu andmestrategia**. Strateegia eesmärk on luua ühtne Euroopa andmeturg ja saada globaalne juhtpositsioon andmemajanduses, lähtudes samas üksiksiku õigustest ja kontrollist oma andmete üle. Strateegiaga on omakorda seotud mitmed uut õigust loovad algatused ehk n-ö „suur viisik“ (Big Five): andmehalduse määruse (Data Governance Act, DGA) ja andmemääruse (Data Act, DA), aga ka tehisintellekti määruse (Artificial Intelligence Act, AIA), digiturgude õigusakti (Digital Markets Act, DMA) ning digiteenuste õigusakti (Digital Services Act, DSA) ettepanekud.

Joonis 1. Euroopa andmestrategia ja õigusaktide suur viisik. Allikas: *SITRA (2022) EU Regulation Builds a Fairer Data Economy*

1 Euroopa Komisjon (2020) Euroopa andmestrategia

2 Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus Euroopa andmehalduse kohta (andmehaldust käsitlev õigusakt), COM(2020) 767 final

3 Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus ühtlustatud õigusnormide kohta, millega reguleeritakse õiglast juurdepääsu andmetele ja andmete kasutamist (andmemäärus), COM(2022) 68 final

4 Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus, mis käsitleb konkurentsile avatud ja õiglaseid turge digisektoris ((EU) 2022/1925)

5 Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus, mis käsitleb digiteenuste ühtset turgu (digiteenuste õigusakt), COM(2020) 825 final

6 Ettepanek: Euroopa Parlamendi ja Nõukogu määrus, millega nähakse ette tehisintellekti käsitlevad ühtlustatud õigusnormid (tehisintellekti käsitlev õigusakt), COM/2021/206 final

Mida muudab Euroopa Liidu „suur viisik“ (Big Five) avaliku sektori, inimeste ja VKE-de jaoks?

Näited mõjust avalikule sektorile	- Lihtsam andmevahetus riigi ja kodanike vahel - Andmete suurem taaskasutus ühiskonna hüvanguks: personaalmeditsiin, paremad avalikud teenused - Tehisintellektirakenduste kasutamine näiteks	sotsiaalhoolekande ja migratsiooni valdkonnas kvalifitseerub kõrge riskiga lahenduste alla Riiklike järelvalveasutuse ülesandeks saab uue õiguse täitmise tagamine (DGA, DSA, AIA ja DA puhul)
Näited mõjust üksikisikule	- Õigus saada ja mujale üle kanda andmeid, mis tekivad talle kuuluvate seadmete tegevusest ning mis seni on olnud valdavalt suurte tehnoloogiaettevõtete valduses - Õigus saada infot, milliseid tema andmeid on kasutatud talle kuvatavate reklaamide	üle otsustamiseks või tarbimissoovituste (vaatamis-, kuulamis-, ostusoovitused) andmiseks Õigus olla kaitstud kõrge riskiga tehisintellektirakenduste eest
Näited mõjust VKE-dele	Parem juurdepääs andmetele (nii suurte digiplatvormide kasutuses olevatele andmetele kui ka üksikisikute andmetele tänu ülekantavuse õigusele ning turvaliste andmevahendusteenuste tekkimisele)	- Kaitse ebaausate lepingutingimuste vastu (nt suurte digiplatvormide poolt rakendatuna) - Võimalus asuda tegutsema andmehaldusteenuse osutajana

Euroopa Liidu uuel andmeregulatsioonal on veel mitmeid lahtiseid otsi

SITRA⁷ sõnastab Euroopa peamise ja seni lahendamata dilemma küsimuse, kuidas luua viljakat andmemajandust, järgides samal ajal Euroopa väärtusi ja põhiõigusi? Või teistpidi, kuidas kaitsta andmeühiskonnas Euroopa väärtusi, ilma et õigusraamistik piiraks andmemajanduse arengut?

Keerukust suurendab õigusaktide kohatine ebamäärasus ning selgelt defineerimata õigusmõistete kasutamine. Näiteks pole selge, kuidas haakuvad omavahel „sisule juurdepääsu kontrollijad“ suure majandusliku võimuga online-platvormide reguleerivas „Digiturgude õigusaktis“ (DMA) ja „väga suured online-platvormid“ digiteenuste vastutustundlikkust edendavas „Digiteenuste õigusaktis“ (DSA). Samuti on järelevalve andmevaldkonna regulatsioonide üle hajutatud eri institutsioonide vahel, kellest mõned tegutsevad liidu ja teised liikmesriikide tasandil ning kelle pädevused kohati kattuvad. Seega on õigusraamistiku rakendamisel vähemalt esialgu oodata omajagu valitsemis- ja koordineerimisprobleeme

Kuigi arengud Euroopa Liidu õiguses on peamiselt suunatud andmete (kontrollitud) kasutuselevõtu soodustamisele, kasvab nende tulemusel asutuste kaalutusõigus andmete avaldamisel. Näiteks on suur osa isikuandmete üldmääru-

se (GDPR) olemusest jäetud kohtupraktika ja järelevalve selgitada. Kaebuste ja kaasuste menetlemine võtab aga aega ning võib kaasa tuua pika õigusselgusetuse perioodi, pidurdades andmekasutust ning põhjustades organisatsioonides segadust, kuidas üles ehitada regulatsioonidele vastavaid andmetöötlus- ja andmekaitstesüsteeme.

Mida tähendab „suur viisik“ Eesti jaoks?

Lühiajaliselt toob uus õigus märkimisväärsed kulutusi uute reeglitega vastavuse saavutamiseks nii riigile kui ettevõtetele. Pikas plaanis on aga oodata **ELi uue õigusraamistiku positiivset mõju Euroopa ja Eesti andmemajandusele**. Uued meetmed elavad aastaks 2035 tõenäoliselt andmevahetust nii sektorite sees kui ka vahel, nii riikide sees kui ka piiriüleselt.

Mängureeglid Euroopa andmemajanduses on väga olulistes aspektides muutumas ning Euroopa Liit on liikumas punkti, kus ükski riik ega piirkond pole kunagi varem olnud. Muutused aga soosivad kõige kohanemisvõimelisemaid. Kuigi vastavuse saavutamine suure hulga uute reeglitega toob lisakulusid, on ka võiduvõimalus suur, kuna uus loodav mänguväljak on veel tühi ning võimalusi innovatsiooni rohkem.

⁷ SITRA (2022). EU regulation builds a fairer data economy: The opportunities of the Big Five proposals for businesses, individuals and the public sector. Sitra working paper